

מנהג קריאת התורה בארץ ישראל

שאלה

מנהג ארץ ישראל היה להשלים את התורה בשלוש שנים או יותר, עד מתי נהג מנהג זה, היכן, האם יש למנהג זה השפעה על הדין בימינו שאנו משלימים את קריאת התורה בציבור כל שנה?

תשובה

א. עדות על המנהג אנו למדים מסוגית הגמרא במגילה (כט ע"ב): "מיתבי: חל להיות בפרשה הסמוכה לה, בין מלפניה בין מלאחריה – קורין אותה, וכופלין אותה. בשלמא למאן דאמר כי תשא – היינו דמתרמי בהווא זימנא, אלא למאן דאמר צו את קרבני, מי מתרמי בהווא זימנא? – אין, **לבני מערבא דמסקי לדאורייתא בתלת שנין**".

פרש רש"י:

"חל להיות – ראש חודש אדר בפרשה הסמוכה לפרשת שקלים. "וכופלין אותה – בשבת שניה, אף על פי שקראוה בראשונה. "בהווא זימנא – באותו פרק של אדר. "מי מתרמי – והלא בפרשת פינחס היא, שהיא סמוכה לחודש אב. "דמסקי אורייתא – מסיימין חמשה חומשין פעם אחת לשלוש שנים, ולא בכל שנה כמו שאנו עושין".

עדות נוספת מוזכרת בספר החילוקים¹

בין בני מזרח ובני ארץ ישראל (סי' מח, מובא אף בסוף יש"ש לב"ק): "אנשי מזרח עושין שמחת תורה בכל שנה, ובני א"י לג' שנים ומחצה".

וכן הרמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים (פי"ג ה"א) כתב: "המנהג הפשוט בכל ישראל שמשלימין את התורה בשנה אחת, מתחילין בשבת שאחר חג הסוכות וקורין בסדר בראשית, בשניה אלה תולדות, בשלישית ויאמר יי' אל אברהם, וקוראין והולכין על הסדר הזה עד שגומרין את התורה בחג הסוכות, **ויש מי שמשלים את התורה בשלוש שנים ואינו מנהג פשוט**".² היינו אף בימי הרמב"ם היו קהילות או גלויות שלמות שנהגו כן.

ב. כתב בשו"ת יהודה יעלה (ח"ב סי' רמו):

"עוד שאל ר"מ נ' באחת על הרשום בסוף ספר בראשית אחר מנין סכום הפסוקים וז"ל וסדריו מ"ג, ובסוף ספר שמות סדריו כ"ט, ובסוף ס' ויקרא סדריו כ"ג, ובס' ס' במדבר סדריו ל"ב, ובס' ס' דברים כ"ז, מה טיבן של סדרים הללו וכו', וחד מחבריי' השיב לו כי מספרים הנ"ל **בכלל הם קנ"ד נגד בני מערבא** דמסיימי תורה בתלת שנין ע"כ לדידהו מחלקים לק"ן סדרים וחדש עיבור עולה קנ"ד, ופרו"מ פקפק שראה במג"א או

1. נכתב לפי ההערכה באמצע תקופת הגאונים.

2. נראה שפירוש דבריו שהמנהג לא פשט בהרבה קהילות בישראל ולא כפירוש הרגיל אצלנו – ברור.

חבל נחלתו

א"א, הלכך דייקא נהגו וקבעו במערבא ג"כ להשלים התורה ולחלקה כ"כ שבתות ג' שנים וע"כ הגירסא קבעו ולא קבע דמשמעו אהלממ"ס כנ"ל, היינו, כנגד מאה שבעים וחמש פעמים שכתוב דיבור אל בני קבעו את מאה חמישים וארבעה הסדרים בתורה וקראו בהן בזא"ז. וממשיך בשו"ת יהודה יעלה:

אמנם עדיין אין אתנו יודע מה המה הסדרים הרשומים בנביאים וכתובים בסוף כל ספר ביהושע וסדריו י"ד וכן שופטים י"ד, שמואל סדריו ל"ד, מלכים סדריו ל"ה, תהלי" י"ט משלי ח' איוב ח' ובאלו ליכא למימר שכתוב בהם דיבור וציווי כ"כ פעמים, ואיני יודע כעת מה טיבן וכוונת אלו הסדרים ומספרם עד יאיר ד' עינינו, יעי' הקדמת מנחת שי על כתובים ועי' נחלת אריאל פי"ז מסכ' סופרים ועי' רמב"ם רה"ל חנוכה פרק כ"ג ועי' ברא"ש וטור וב"י וב"ח סימן ער"ה, וירושלמי ומפרש ק"ע ס"פ בני העיר, ועפ"י סוד יש לנו קצת טעם, וא"א להעלות עה"כ. ג. עדות לסדר המיוחד של בני א"י נמצא במשנה במגילה ובתירוצי האמוראים בסוגיא.

במשנה במגילה (כט ע"א) נאמר: "ראש חדש אדר שחל להיות בשבת – קורין בפרשת שקלים, חל להיות בתוך השבת – מקדימין לשעבר, ומפסיקין לשבת אחרת, בשניה זכור, בשלישית פרה אדומה, ברביעית החדש הזה לכם, בחמישית חזרין לכסדרן. לכל מפסיקין, בראשי חודשים, בחנוכה, ובפורים, בתעניות, ובמעמדות, וביום הכיפורים".

בס' אחר דאינהו מסיימי לג' שנים וחצי א"כ קע"ה פרשיות בעי' ועל כל אלה חקר לדעת האמת עם מי הוא, והנני לרצונו".

ומשיב הרב יהודה אסאד: "הנה בירושלמי פרק כל כתבי אמר ריב"ל וכו' חד זמן אסתכלית בספרא דאגדת' אשכחית כתיב בה קע"ה פרשיות שכתוב בתורה דבר אמירה צווי כנגד שנותיו של א"א דכתיב לקחת מתנות באדם וכתוב האדם הגדול בענקים וכו' עכ"ל לעניינינו".

בהמשך התשובה מתקשה הר"י אסאד בפער בין קנ"ד סדרים הרשומים בסוף התורה, לבין קע"ה סדרים הרשומים במדרש שהביא וכן במסכת סופרים (פט"ז). ותמה: "ולשני המספרים הנ"ל קשה להבין דברי חז"ל הנ"ל שהלממ"ס קבעה מנין הסדרים בתורה קנ"ד או קע"ה לרמוז על המנהג אינו פשוט³ גם בא"י אלא בארץ תימן לבד דמנהג הפשוט בכל ישראל להשלים התורה בשנה אחת".

"ובאמת לפי לשון הירושלמי והילקוט ומס' סופרים בתחילת המאמר הנ"ל קע"ה פרשיות בתורה שכתוב דבור ודיבור אמירה וציווי וכו' מבראר היטיב מהות וטיבן של סדרים אלו, היינו אותן פרשיות שכתוב בהם ויברך ד' וכו' דבר אל ב"י וכו' או צו את ב"י וכו' הם קע"ה כנגד שנותיו של א"א, וא"כ ודאי טעות הוא בחומשים מספר סדריו גם בפרט גם בכלל קנ"ד הנ"ל אבל סוף לשון המס' סופרים הנ"ל הלכך קבעו קע"ה סדרים בכל שבת ושבת עולת תמיד בהדי' רומז על המנהג אינו פשוט הנ"ל. וצ"ל לפי שהלממ"ס קבע קע"ה סדרים וידבר ד' נגד שנותיו של

3. לשון הרמב"ם שזהו מנהג שאינו פשוט.

והסוגיא במגילה (ל ע"ב) דנה: "בחמישית חוזרין לסדרן וכו'. לסדר מאי? רבי אמי אמר: לסדר פרשיות הוא חוזר, רבי ירמיה אמר: לסדר הפטרות הוא חוזר."

ופרש רש"י:

"לסדר פרשיות – שבשבתות הללו הפסיקו סדר פרשיות, **דלא קראו אלא ארבע פרשיות הללו**."

וכן באור זרוע (ח"ב, סי' שפט): "לסדר מאי ר' אמי אמר לסדר פרשיות הוא חוזר כי בשבתות הללו הפסיקו סדר פרשיות השנה ולא קראו אלא פרשיות הללו, ר' ירמיה אמר לסדר הפטרות הוא חוזר שעד הנה הפטירו מעין ארבע פרשיות הללו הפטרות השנויות לעיל בברייתא אבל סדר פרשיות השנה קראו ולא הפסיקו וכתב רבי' יצחק אלפס וקיר"ל כר' ירמיה."

היינו, האמוראים מסתפקים האם היו מפסיקים את קריאת סדר הפרשיות הרגיל וקוראים רק את ארבע הפרשיות של חודש אדר, ואח"כ חוזרים לסדר הרגיל, או שכל שינוי הסדר היה בהפטרות כיון שבארבע פרשיות אלו סיימו את הקריאה. ולמסקנה כל המפרשים פרשו ופסקו שחוזרים לסדר הפטרות.

ההפסקה לסדר פרשיות מתאימה למנהג ארץ ישראל ששם קראו בשבתות אלו רק פרשיות אלו ולא את הסדר המתאים לשבת ולכן ברור שבני בבל פסקו ונהגו לחזור רק לסדר הפטרות ולא לסדר פרשיות. אולם בירושלמי אין שום דיון לאיזה סדר חוזרים ונראה שהיה ברור להם שחוזרים לסדר פרשיות, ורק הבבלי היה צריך לפרש את המשנה לפי שיטתו בקריאת התורה. וכן המשך המשנה לכל מפסיקין הוא במקורו עפ"י שיטת בני א"י

שהיו מפסיקים בימים אלו (ר"ח, חנוכה, פורים) כשחלו בשבת ולא היו קוראים בסדר הבא בתור של פרשיות השבוע. ועפ"ז נראה להסביר מדוע יש כותבים שהיו גומרים לשלש וחצי שנים ויש לשלש. כמות הסדרים (קנ"ד) מתאימה לשלש שנים אולם בתוספת ראשי חודשים, חנוכה ומועדים נוספים שחלו בשבת ודחו את סדר הקריאה הרגיל ממילא סיימו את התורה בפועל רק בשלש וחצי שנים.

ד. בטורי אבן (מגילה ל ע"ב) מבאר את סדר הקריאה בא"י לפחות בימים מיוחדים בהן הפרשיות קצרות: "לסדר פרשיות הוא חוזר. ואע"ג שאין בד' פרשיות הללו כדי קריאת שבועה קוראים ובפרשת שקלים וזכור אין בהן אלא כדי קריאת אדם אחד בלבד. מ"מ מדלגין וקורין וחוזרין וקורין אותה פרשה עד שישתלמו לז' קוראים."

וכך כתב ר' צדוק הכהן מלובלין (פרי צדיק דברים פרשת תבוא אות יג): "בגמרא (מגילה ל"א, ב) עזרא תיקן להן לישראל שיהיו קורין קללות שבתורת כהנים קודם עצרת ושבתושנה תורה קודם ראש השנה... והנה מלשון עזרא תיקן להן לישראל לקרות הפרשיות אלו **משמע דאפילו לבני מערבא** דאמרו (שם כ"ט ב) דמסקי לדאורייתא בתלת שנין גם כן **תיקן עזרא לקרות התוכחות אלו קודם עצרת וקודם ראש השנה** כמו שקורין הארבע פרשיות ופרשת המועדות". מבואר מדבריו שאף קריאת התוכחות כאשר לא נפלה לפי הסדר גרמה להפסקת הסדר וקריאת התוכחה לפני עצרת ולפני ראש השנה.

ועי' בתשובת רבינו גרשום מאור הגולה (סי' א) אשר מזכיר את הפיטנים

חבל נחלתו

הראשונים: יוסי בן יוסי, ינאי, ר"א הקליר שכולם היו בתחילת תקופת הגאונים וכולם חברו פיוטיהם לפי סדרי הפרשיות של ארץ ישראל (ולא של בבל וחור'ל).

ה. נראה שאע"פ שבשו"ת יהודה יעלה מוסר שבתיומן נהגו עדיין לסיים את התורה כל ג' שנים, הנה בימינו לא מצאנו שום מקום או יוצאי איזו קהילה שנהגו כך. ואף בזמן הרמב"ם מנהג זה לא היה נפוץ. ואף בקהילות שמנהגיהן נלמדו מבני א"י לא נהגו כן (כגון בצרפת). וכנראה שמנהג הגאונים פשט בכל העם ובכל הגלויות.

כיון ששיטת גאוני בבל ודרכם התקבלה לגמרי בכל העולם, פשט המנהג לקרוא את התורה כל שנה כאשר בא"י מסיימים את פרשיות התורה בשמיני עצרת, ובחור"ל בשמחת תורה החל בתשיעי של סוכות. ולכן למעשה אין השפעה על מעשינו לשיטת בני א"י, והאחרונים השתמשו בהבאת מנהג זה כדי להראות שהתעכבות מהסדר כגון אם אירע פסול בס"ת או שהגיעו קהילות לתפילת שבת משותפת ולחלקן יחזרו על אותה פרשה פעמיים. עי' בשו"ת גינת ורדים (או"ח כלל א סי' מט), ובשו"ת פרח שושן (או"ח כלל ב סי' ג) ובשו"ת שו"ת בצל החכמה (ח"א סי' ג).

ו. ומצאתי בשו"ת משפטי עוזיאל (כרך ג או"ח סי' נח) שכתב: "אסיפא דמגילתא כתב מעכ"ת לתרגם שני מנהגם של בני מערבא ממה שהיו נוהגים קודם לכן דהו מסקי לדאורייתא בתלת שנין ועתה נוהגים בכך ארץ ישראל לסיים התורה בכל שנה ושנה.

ומעכ"ת נתן טעם לזה על פי דברי הזוהר דיש חמשים פרשיות בתורה ומאז התגלה הזוהר שנו בני מערבא את מנהגם. ולע"ד נראה ששני מנהג זה נעשה מאליהו מזמן שבטלה הנשיאות בארץ ישראל ונתדלדל בה הישוב הקודם ועלו אליה מחור"ל ואלה העולים המשיכו את מנהגם, וכאשר נעשו המה רוב בנינו ורוב מנינו של הישוב חזרו גם בני מערבא וקבלו סיום פרשיותיה בכל שנה ושנה. ועוד נראה לע"ד לומר שגם בני מערבא היו נוהגים להשלים התורה פעם לשנה שהרי הלכה פסוקה היא זו: לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור וריב"ל שהוא מאמוראי ארץ ישראל צוה את בניו: אשלימו פרשיותיכם עם הצבור (ברכות ח'). ובדאי שהלכה פסוקה זו היא גם לבני מערבא, אלא שבקריאת התורה בצבור חלקו את קריאת התורה לשלש שנים או שלש שנים ומחצה. ולבסוף כאשר עלו המונים מהגולה והשלימו פרשיותיהם בכל שנה נמשכו גם בני מערבא אחריהם".

ויש להעיר שמהרמב"ם לא משמע כן. שכן באותו פרק שכתב על חילופי המנהגים בין לסיים בשנה אחת לבין לסיים בג' שנים (הל' תפילה ונ"כ פי"ג הכ"ה) כתב: "אע"פ שאדם שומע כל התורה כולה בכל שבת בצבור חייב לקרות לעצמו בכל שבוע ושבוע **סדר של אותה שבת** שנים מקרא ואחד תרגום, ופסוק שאין בו תרגום קוראהו שלש פעמים עד שישלים פרשיותיו עם הצבור". ומשמע שלכל מקום לפי מנהגו בקריאת התורה בשבת, בא"י לג' שנים ובשאר מקומות בשנה אחת.